

Een Vlaamse Colbert

119868

Pieter Plancius pionier van de Nederlandse Koloniale Expansie

In de XVIe eeuw stonden de Belgische gewesten op intellectueel gebied op een zeer hoog peil. Uitblinkend op gebied van het Humanisme, mag men zelfs beweren, dat ze door geen enkele andere natie, tenzij dan door Italië, voorbijgestreefd werden. Nadat het hardhandig optreden van de Spaanse gouverneurs de scheiding tussen Noord (Nederland) en Zuid (België en Noord-Frankrijk) verwekt had, vooral na de val van Antwerpen (1585), weken talrijke Vlamingen en Walen, zowel katholieken als protestanten, naar Holland uit en stelden er zich ter beschikking van de afgescheidenen. Verschillenden onder hen met een sterk naar voor tredende persoonlijkheid bezetten er aan de universiteiten (o.a. Leiden), in het bestuur, de economie, de kunst en de wetenschap belangrijke plaatsen. Door hun initiatieven bewezen ze aan de jonge, maar krachtige republiek van de Verenigde Provinciën zulke weergaloze diensten, dat men niets anders kan dan er voor in bewondering te staan.

Op het gebied van handel en industrie hebben zij niet minder invloed uitgeoefend. Als zeevaarders, aardrijkskundigen en astronomen hebben zij een belangrijke plaats ingenomen onder de eerste pioniers van de economische expansie van Nederland. Het voorbeeld van andere landen had de aandacht onzer landgenoten getrokken. Men staat verwonderd over het uitgebreide studieveld waarin zij hebben gevestigd en het is zeker te betreuren, dat zoveel wetenschap en ondernemingszin niet is aangewend geworden in het belang van België zelf.

« De mannen, die de grootheid der Nederlanden hebben voorbereid, heeft de Amerikaanse historicus Douglas Campbell geschreven, zijn niet de Hollanders geweest maar de Walen, de Brabanders, de Vlamingen en de Calvinisten uit het Zuiden ».

Dergelijke lof uit de pen van een zo onpartijdig schrijver, maakt elke commentaar overbodig.

Hoewel de Belg Olivier Brunel de handelsrelaties tussen Nederland en de Witte Zee tot stand heeft kunnen brengen, hierin bijgestaan door zijn beide landgenoten Mercator en Balthazar de Moucheron, was hij toch slechts de naar avonturen hunkerende voorganger van verschillende andere Belgen, die een belangrijk aandeel hebben gehad in de vestiging van de Oost- en West-Indische Compagnieën.

* * *

Pieter Platevoet, om beurten theoloog, sterrenkundige, cartograaf en aardrijkskundige directeur van de eerste zeevaartschool voor de lange omvaart, reder van het eerste handelsschip op Virginië, kan zowel als de grondlegger beschouwd worden van de overzeese marine der Verenigde Provinciën als van de koloniale handelsverenigingen, welke zoveel hebben bijgedragen tot de welvaart van Holland.

In 1550 te Dranoeter (heden Dranoutre), een dorp nabij Belle (heden Bailleul, départment du Nord, Frankrijk), begint Pieter Platevoet — later verlatijnt in Plancius — zijn studiën te Hondshoote (départment du Nord) om ze in Duitsland en Engeland te beëindigen. Nachten achtereen bracht hij door met studiën in de cosmografische en geografische wetenschappen en hij slaagde er dan ook in op dit terrein een volkomen meesterschap te bereiken.

Toen in 1576 de hervorming in Vlaanderen scheen te zullen zegevieren, werd Plancius aangewezen als predikant op het platteland. Vandaar komt hij naar Brabant, waar wij hem nieuwe leerstellingen horen verkondigen en soms te Mechelen, Brussel, Bonheyden en Leuven een gehoor van 20.000 belangstellenden om zich heen zien verenigen.

Vervolgd door de overheid keert hij echter naar Vlaanderen terug.

Bij de inneming van Menen werd hij bijna gevangen genomen; hij slaagde er evenwel in nog te ontsnappen door de Leie over te zwemmen. Zijn bibliotheek te Ieper werd in het publiek verbrand, daar zij, naar beweerd werd ketterse boeken bevatte.

In 1578 te Brussel teruggekeerd, werd hij benoemd tot predikant in de nieuwe Calvinistische kerk aldaar. Bij de bezetting van Brussel door de Hertog van Parma slaagde onze landgenoot er in, verkleed als soldaat Nederland te bereiken, waar hij, tot aan zijn dood, eveneens het ambt bekleedde van predikant in de Calvinistische leer.

Gedurende een lange periode van 46 jaar, leert men Plancius niet alleen kennen als een vurig godsdienstleraar, maar ook voor zover het zijn leerstellingen betreft als een onverdraagzame natuur, hetgeen hem vele vijanden bezorgde. In 1619 wees Abraham Verhoeven in scherpe bewoordingen in zijn te Antwerpen verschijnend blad, hem aan als de oorzaak van zekere godsdienstige troebelen. Tijdens de geschillen gerezen tussen de Remonstranten en Gomaristen in Holland, was onze landgenoot een der meest verbitterde aanhangers der Gomaristen.

Hoewel door de Dortse Synode benoemd tot lid van de Commissie belast met de vertaling van de bijbeltekst in het Nederlands, bleef Plancius in samenwerking met een andere gereformeerde Belg, de Antwerpse cartograaf en historicus Jan de Laet, zich wijden aan geografische onderzoekingen.

Tot nadere toelichting is een kleine uitwijding hier noodzakelijk.

Zolang Amsterdam trouw aan de Koning van Spanje was gebleven, mocht deze stad gebruik blijven maken van het privilege handel te drijven in koloniale waren uit Indië die door de Hollanders te Lissabon werden betrokken. Toen echter in 1580 de Verenigde Provinciën zich voorgoed van de Kroon van Spanje hadden afgescheiden, verbood Philips II alle handel tussen Madrid en Amsterdam.

Het industrierijke en welvarende Holland begon er toen aan te denken zelf een directe handel op Oost-Indië te beginnen. Eveneens zocht het zich vrij te maken van de Franse vlag waaronder het tot dusver had gevaren. Voor alles was het echter nodig zeelieden te vormen, die bekend waren met geografische en nautische toestanden in de overzeese gewesten.

Plancius, die wij in 1589 bezig vinden de vloot van de vroegere en toen nog onbeduidende Oost-Indische Compagnie, door Cornelis Houtman was gesticht, te organiseren, kwam op het idee te Amsterdam de eerste wetenschappelijke zeevaartcursus te openen. Het ontbrak er niet aan zeelieden, begerig deze lessen te volgen en, eenmaal het onderwijs afgelopen, waren zij in de gelegenheid het geleerde in praktijk te brengen, door het ondernemen van verre zeereizen. Deze reizen hadden van meet af aan het karakter van ware ontdekkingsreizen.

Van hun tochten teruggekeerd, deelden deze zeelieden hunne ondervindingen en ontdekkingen aan Plancius mede, waardoor ze hem dus de gelegenheid gaven een flinke stoot te geven in de goede richting van de zeevaartkunde.

Bijgestaan door een andere Belg, de wiskundige Simon Stévin, hield Plancius zich speciaal bezig met het vormen van loodsen, die niet op de schepen der koloniale vloot werden toegelaten, voordat zij van onze landgenoot een brevet van bekwaamheid hadden ontvangen.

Plancius perfectioneerde de eerste zeekaarten van de hertog de Vasco en stelde een tabel samen van de afwijkingen van het kompas in verschillende luchtstreken. Simon Stevin spreekt in verschillende zijner werken met grote waardering over deze tabel.

Hetgeen in het bijzonder opgemerkt dient te worden, is, dat Plancius in 1594 de Admiraliteit en verschillende zakenlieden de eerste positieve mededelingen deed, omtrent een nieuwe weg naar China en Oost-Indië door de Noordelijke IJszeeën. Op zijn aandringen stelde de regering twee schepen ter beschikking voor het ondernemen van deze onderzoekingstocht. Dit is de in de geschiedenis zo bekend gebleven tocht van de Nederlandse ontdekkingsreizigers Barentz en van Heemskerck en de overwintering op Nova-Zembla.

Deze gedachte, die de toenmalige zeevaarders met zoveel belangstelling had beziggehouden, werd niet met een gunstig resultaat bekroond en de bestuurders van de stad Amsterdam bemoeilijkten dan ook later soortgelijke pogingen, die slechts naar het ene resultaat leidden: de ondergang van hen die ze ondernamen.

Hoe het ook zij, onze landgenoot verdient beschouwd te worden als de werkelijke vormer van de Hollandse koloniale marine. Het nageslacht is hem echter nog iets anders verschuldigd.

Het is Plancius, die het meest heeft bijgedragen tot de vereniging in één machtige groep van de verschillende handelsondernemingen, die als mededingers in de exploitatie van Oost-Indië elkander zeer benadeelden. Het is aan zijn streven te danken, dat op 20 Maart 1602, de Staten een besluit afkondigden, waarbij de bekende Oost-Indische Compagnie werd gevormd en onder de bescherming der machtige Staten gesteld. Deze Compagnie is de bron geweest van de grote rijkdom der Verenigde Provinciën. Het is weer Plancius geweest, die, de buitengewone bekwaamheden begrijpende van zijn landgenoot, de Antwerpenaar Pieter van den Broeck, er het zijne heeft toe bijgedragen dat deze laatste tot bevelhebber van een escader werd benoemd.

De vlug op elkaar volgende successen der Oost-Indische Compagnie waren oorzaak, dat Plancius wijd en zijd bekend werd. Hij was in aardrijkskundige- en handelsaangelegenheden een invloedrijke autoriteit geworden en werd daarin dikwijls door vooraanstaande personen geraadpleegd.

De Franse ambassadeur, Jeannin, heeft in verschillende zijner rapporten breedvoerig en in zeer waardevolle termen over hem uitgewijd.

Onze landgenoot heeft eveneens de planisfeer van de reis van van Hinschoten samengesteld en de Australdriehoek, waarvan men de ontdekking aan Bayer toeschrijft, was aan hem vóór deze laatste reeds bekend.

Voegen wij er tot slot aan toe, dat de Antwerpenaar Willem Usselinckx, die zich vertrouwd had gemaakt met de handelsoperaties op de Portugese en Spaanse koloniën en geïnspireerd werd door de leidende gedachten van Plancius, de basis heeft gelegd voor de vorming van de West-Indische Compagnie, welke dan ook in 1623 werd opgericht.

Het is dus eigenlijk aan deze twee Belgen te danken, dat het kleine Nova Belgica, dat wij heden ten dage als het grote en machtige Amerika kennen, naar zijn juiste waarde zou geschat worden.

A. de BURBURE.

